

SV. ŠTEFAN V ZANIGRADU, PRAZNIK SORODSTVA, VASI IN SOSESKE*

MOJCA RAVNIK

Sv. Štefan je najpomembnejši praznik Zanigrada, opuščene vasi v občini Koper v slovenski Istri. Kljub temu, da je v vasi več kot deset let živel samo še en prebivalec in po njegovi smrti l. 1992 nihče več, se vsako leto na praznik zberejo nekdanji vaščani z družinami, njihovi sorodniki in prijatelji. Po l. 1995 je v praznovanje vključeno tudi blagoslavljanje konj, prej pa praznovanje s konji ni imelo zveze, saj konj v vasi niso imeli. Avtorica ugotavlja, da gre, kljub spremenjenemu zunanjemu dogajanju, še vedno za praznik sorodnikov, vaščanov in sosedov.

Ključne besede: letne šege, štefanovo, krajevna identiteta, družina, sorodstvo, vaška skupnost, Zanigrad, slovenska Istra.

St. Stephen's Day is the most important holiday in Zanigrad, an unpopulated village situated in the municipality of Koper in Slovenian Istria. The village, which had been occupied by only one villager for over a decade, became uninhabited after his death in 1992. The yearly celebration of St. Stephen's Day, however, brings together former villagers, their families, relatives, and friends. Even though the village has never had any horses, after 1995 the celebration includes the blessing of horses, a ceremony that has no connection with the past. Yet despite this introduction of new elements St. Stephen's Day in Zanigrad remains the holiday of relatives, villagers, and neighbors.

Keywords: calendar feasts and rituals, St. Stephen's Day, local identity, family, kinsbip, local community, Zanigrad, Slovenian Istria.

UVOD

Zanigrad je opuščena vas v krajevni skupnosti Črni kal v občini Koper. Cerkevno spada v župnijo Predloka, po starem *Fara, na Fari*. Leži pod kraškim robom, na temenu vzpetine, ki se dviga nad Rižansko dolino. Poznana je po romanski cerkvi sv. Štefana s poslikavo iz začetka 15. stoletja,¹ ki stoji, obdana s pokopališčem in kamnitim zidom, ob poti, ki pripelje v vas iz Dola. Poznavalci in ljubitelji poznajo pokrajino, ki jo domačini imenujejo Breg ali Bržanija,² po izjemnih naravnih značilnostih in zanimivi kulturni dediščini, ki ji je dala zgodovinski pečat lega ob nekdanji nemirni avstrijsko-beneški meji; o tem še danes najvidneje priča vrsta utrd, med njimi so tudi ostanki *Gradu*, utrdbe v steni nad Zanigradom, porušene v času turških vpadov [Darovec 1990: 41].

---

* Za pomoč in sodelovanje se zahvaljujem se vsem prebivalcem Zanigrada, Dola, Hrastovelj in drugih vasi, prirediteljem in udeležencem praznovanj sv. Štefana.

¹ M. Zadnikar postavlja nastanek cerkve sv. Štefana (imenuje jo p.c. sv. Štefana in Marije) v romansko dobo z zgornjo časovno mejo kmalu po letu 1400, ko je bila njena notranjščina vsa poslikana s freskami italijanske smeri [Zadnikar 1982: 417].

² Breg ali Bržanija je dobila ime po strmeh, prisojnem pobočju, ki se spod apnenčastih sten spušča v dno Osapske oz. Zgornje Rižanske doline. Začenja se onstran državne meje z Italijo in se nadaljuje mimo Ospa, Gabrovice in Črnega kala do Podpeči [Ogrin 1994: 9].

V Zanigradu ne živi nihče več. Po podatkih iz popisov prebivalstva od 1869 naprej je bilo največ (65) prebivalcev leta 1890, že v času med obema vojnama vse manj (45 leta 1931),³ po koncu 2. svetovne vojne pa so v kratkem času odšli skoraj vsi. Zadnji je v njej živel Andrej Bučaj, *Dreja*, ki je bil več kot desetletje edini prebivalec, od njegove smrti leta 1992 je vas prazna. Zelo zanimivo in pomembno bi bilo raziskati, kdaj, zakaj, kam, s kom in h komu so se odselili posamezniki iz Zanigrada, vendar to ni namen tega prispevka. Na splošno lahko rečemo, da so bili razlogi podobni kakor pri mnogih drugih Istranih iz zaledja, ki so se izselili po koncu 2. svetovne vojne. Vasi so bile požgane, opustošene in obubožane, še posebej pa je možnosti za gospodarsko preživetje leta 1947 okrnila meja med Svobodnim tržaškim ozemljem (Zanigrad ni sodil vanj) in Jugoslavijo, oz. leta 1954 meja med Italijo in Jugoslavijo, ki je prebivalce istrskih vasi odrezala od Trsta; mesto, ki jim je nudilo zaslužek s prodajo pridelkov, z začasnim delom in stalno zaposlitvijo, je bilo zanje pogoj preživetja. Mnogi so pred vojno tam delali, imeli znance in sorodnike, ki so se v mestu naselili že v prejšnjih generacijah. Odšli so predvsem mladi ljudje, da bi sebi in družinam zagotovili boljše možnosti. Sprva so se odseljevali največ do Trsta ali naprej v Avstralijo, pozneje tudi v mesta in kraje blizu zaposlitvenih središč ob slovenski obali.

Vendar Zanigrad, za razloček od drugih vasi pod Kraškim robom, leta 1943 ni bil požgan. In Zanigrajci pravijo, da se vas ne bi izpraznila, če ji ne bi zadnjega udarca zadala železnica Kozina–Koper, ki je leta 1967 stekla po sredi vasi. Zaradi železniškega nasipa je bilo treba podreti neko hišo, tik drugih je stekla proga. Ljudje pravijo, da si danes ni mogoče niti predstavljati, kako lep kraj je bil to, in da je prav železnica zapečatila usodo Zanigrada.

Sv. Štefan je bil in je še vedno najpomembnejši praznik Zanigrada. Vsako leto se na ta dan zberejo nekdanji Zanigrajci in njihovi potomci in sorodniki, prebivalci bližnjih vasi in širšega območja Kraškega roba in Rižanske doline. V zadnjem desetletju, od leta 1995, je bilo v praznovanje vključeno tudi *žegnanje* konj, ki ga tod prej niso poznali. Konj tudi imeli

Slika 1: Nasip železniške proge Kozina–Koper med zapuščenimi hišami (foto: M. Ravnik, 1988)

niso, razen pred mnogimi leti, še pred 1. svetovno vojno, pri najbogatejšem *Bičaju*, kjer so imeli trgovino in gostilno. Med obiskovalci praznika so še vedno Zanigrajci, njihovi potomci in sorodniki in domačini iz bližnjih vasi, ki so že po starem hodili vsako leto na sv. Štefana v Zanigrad, ob njih pa pridejo še konjerejci s konji, ljubitelji konj in številni izletniki. Od leta 1991 je 26. december tudi državni praznik (dan samostojnosti), tako si v praznovanju od božiča do novega leta ljudje še lažje vzame-

³ Prebivalstvo v naseljih 1869–1966 [Savnik 1968: 122].

jo dan za izlet. *Žegnanje* je kmalu postalo širše poznano tudi zaradi objav v občilih, ki so že po nekaj letih pisali o *tradicionalnem blagoslavljanju konj*.

Ob koncu osemdesetih in na začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja sem raziskovala družino in sorodstvo v vaseh v slovenski Istri in sem za terensko raziskavo izbrala tudi Zanigrad [Ravnik 1996]. Andrej Bucaj, rojen leta 1907, mi je pripovedoval o zgodovini praznih hiš v vasi in povedal, kdo je v njih živel in kam so se odselili, tako da sem jih potem lahko našla v sosednjih vaseh, v Kopru, Izoli in Trstu, se pogovarjala z njimi in od njih zvedela tudi, kdaj in kako so se nekateri izselili tudi dlje, npr. v Avstralijo, in kakšne stike imajo z njimi. Spoznala sem, da je Zanigrad v mnogih pogledih izjemna vas, še posebej zaradi vaškega izročila o zgodovini družin in cerkva in zaradi izredno jasne in skladne naselbinske in družbene (sorodstvene, sosedske) sestave oz. stopnje razvoja, ki je drugod že zabrisana. Izjemna pa je tudi zaradi praznika sv. Štefana, ki se je kljub opuščeni ohranil do danes in ga je, po mojem, mogoče razumeti predvsem v spletu vaških naselbinskih, družbenih in duhovnih sestavin.

Med raziskavo sem bila večkrat na praznovanju sv. Štefana, vendar pred letom 1995, ko sta se prvič pojavila ob cerkvenem zidu konjenika s konjema in ju je duhovnik po maši blagoslovil. Po koncu raziskave sem bila za sv. Štefana v Zanigradu še leta 1995, 1997 in 2002, ker sem želela srečati ljudi, ki sem jih spoznala v prejšnjih letih. Videla sem, da se starodavna šega spreminja tako rekoč pred našimi očmi. Če bi ne vedela, kako je bilo včasih, bi verjetno v njej videla le eno od številnih svetošefanskih blagoslovitev konj, ki jih po različnih krajih obujajo tudi pod vplivi TV, radia in časopisja. Ker pa sem vedela, kakšen je bil sv. Štefan v Zanigradu po starem, sem opazila, da gre za izredno zanimiv preplet starih in novih sestavin, da je oboje še mogoče prepoznati, in se mi je zdelo potrebno, da to vsaj nekoliko podrobneje dokumentiram in osvetlim. To ni bila nova raziskava, temveč le njeno nadaljevanje, pri katerem se je po eni strani ponovno pokazalo, kako zanimiva je vas in koliko je v zvezi z njeno preteklostjo še neodgovorjenih vprašanj, ki kličejo po raziskovanju terena in arhivov,⁴ po drugi strani pa, kako pomembno je poznati pretekli razvoj, da bi razumeli sodobne spremembe.

V članku želim praznovanje sv. Štefana osvetliti kot praznik sorodstva, vasi in soseke. Zato podrobneje predstavljam izročilo o naselitvi vasi, o njenih družinah in cerkvah, pomen cerkve sv. Štefana in naselbinsko in družbeno sestavo vasi, kajti vse te snovne, družbene in duhovne sestavine so ustvarile razmere za ohranjanje praznika do današnjega dne. V prejšnji raziskavi sem praznovanje predstavila kot izraz sorodstvene in sosedske povezanosti Zanigrajcev in vaščanov iz bližnjih vasi, zato se mi je kot eno osrednjih postavljalo vprašanje, kakšna je družbena podlaga današnjega, navzven tako spremenjenega dogajanja.

⁴ Kot eno nujnih nalog naj navedem preučitev matičnih knjig župnije Loka, ki jih hrani Arhiv kurije v Trstu. Izvirniki so zgoreli v župnišču med vojnimi požigi oktobra 1943.

VAS IN NJENI PREBIVALCI

TRI CERKVE IN DRUŽINE, STARA IN NOVA VAS

Vaško izročilo pravi, da so bile v preteklosti v vasi tri cerkvice, ob sv. Štefanu še sv. Marko in sv. Lucija. Ostanki sv. Lucije in sv. Marka so zarasle ruševine, le redki domačini še vedo pokazati, kje so še stale.⁵

Zgodovina cerkvic je še slabo poznana. Verjetno je bil najprej opuščen ali porušen sv. Marko. V *Gradivu za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem* sta kot podružnici župnije sv. Janeza Krstnika v Predloki navedeni le podružnici sv. Lucije in sv. Štefana, in to po omembah Vizitacijskega poročila Agostina Valiera 1579 [Lavrič 1986] in Vizitacijskega protokola tržaškega škofa Giovannija Francesca Millerja 1694 [Höfler 2001: 198–199]. Da je sv. Lucija stala dlje, bi lahko sklepali tudi po kroniki Josipa Sancina, ki jo hranijo v župnišču v Predloki⁶ in ki omenja tudi nekaj podrobnosti o Zanigradu. Najprej omeni cerkve *S. Stefana muč., S. Lucije muč., S. Marka Ev.* [Sancin 1898: 18], nato zapiše v zvezi s sv. Lucijo, da *1648 12 julija škof tržaški Marenzi birmoval je v cerkvi s. Lucije v Zanigradu* [Sancin 1898: 39], nato pa v poglavju »Bratovščinski dohodki in stroški podružnih crkva v XVIII. stol.« navaja za leto 1773 s. Lucijo in s. Stefana [Sancin 1898: 70]. Sv. Lucija je torej ob koncu 18. stoletja še stala. Vendar se o sv. Marku in sv. Luciji, kolikor sem mogla ugotoviti, v vaškem izročilu ni ohranilo nič natančnejšega.

Drugače pa je s cerkvijo sv. Štefana, o njej stari vaščani in okoličani vedo povedati, da je bila za domačine vedno pomembnejša od tiste v Hrastovljah, ki je zaslovela zaradi fresk, in da so v starih časih od daleč vozili k njej pokopavat mrtve. Gospodar iz Črnotič, rojen leta 1913, je pripovedoval, da mu je njegov oče pravil, da so imeli včasih več povezave z Istro: *So vele od Pole vozili, gonili na mulab pokopavat imenitnike k svetmi Štefani v Zanigrad. Je bila mogoče ena prvih cerkva v teh krajih.* Tudi Angela Markončič, rojena leta 1911 v Podpeči, poročena v Zanigradu, je pripovedovala, da ji je tast povedal, da so na prostoru ob cerkvi, kjer je zdaj le trava, včasih pokopavali iz *brvatske Istre*.⁷ O starem pomenu tega pokopališča

⁵ Mario Rožnik mi je leta 1988 v gozdu pod vasjo pokazal približni mesti, kjer sta stali cerkvi; glede sv. Lucije je bil bolj prepričan kot glede sv. Marka.

⁶ V župnišču v Predloki hranijo zvezek s kroniko, ki jo je pisal Josip Sancin, z naslovom *I. Liber Res historicae Zgodovinske drobtine za Predloko Lonche 1898*. Zahvaljujem se arheologu Mateju Župančiču iz Pokrajinskega muzeja v Kopru, ki je rokopisno besedilo, na mnogih mestih težko berljivo, prepisal, da mi je omogočil pregled in navajanje odlomkov iz njegovega prepisa.

⁷ Zaščitna arheološka izkopavanja v okviru celovite obnove cerkve sv. Štefana, ki jo vodita Zavod RS za varstvo kulturne dediščine, enota Piran, in Restavratorski center RS, Ljubljana, so ob cerkvenem zidu odkrila grobove s pridatki. V poročilu je omenjeno, da bo za natančnejšo datacijo začetka pokopavanja na prostoru med cerkvijo in zidom treba opraviti sistematične arheološke raziskave na večjem prostoru, tudi vzhodno od cerkve proti opuščeni vasi [Snoj 2000]. Zahvaljujem se Zavodu za varstvo kulturne dediščine v Piranu za vpogled v poročilo. Vizitacijsko poročilo Agostina Valiera tudi omenja pokopališče pri cerkvi sv. Štefana leta 1579 [Höfler 2001: 199; po obj. Lavrič 1986].

priča tudi zapis v kroniki Ivana Sancina: 8. 9. 1746⁸ se je na prvi pokopalo mrtveca na pokopališču v Zazidu, poprej se je pokopavalo mrtve iz Zazida v Zanigradu ali v Podpečah [Sancin 1898: 35].

Posamezniki vedo tudi povedati, da je v starih časih vas stala više, nad današnjim železniškim nasipom, in da so takrat imele družine drugačne priimke kakor danes. Tudi Ivan Sancin je zapisal, da je bila stara vas više v pobočju: *Po sporočilu ustmenem so starih časih bivali le tri kmetje: eden v Hramu, druga dva sta imela svoje biše zgoraj biše Iv. Rosnika (Čakalona) in bile so troje cerkva: s. Lucije, S. Stefana in s. Marka blizo ena druge* [Sancin 1898:13–14]. Hiša družine Rožnik, domače Čekalon, še stoji, kakor tudi obe hiši Markončičevih v gornjem delu vasi, nad železniško progo. Tudi Andrej Bucaj je pripovedoval, da je bila stara vas više, nad sedanjim železniškim nasipom, stare družine pred Napoleonovim časom pa so se, po njegovem, pisale Furlan, Bigič in Olenik, ki da je prišel s Koroškega [Darovec 1980: 38]. Josip Sancin pa v kroniki omenja rodbine v prejšnjih stoletjih v Zvonigradu (tako se vas imenuje v starejših virih): Bucaj 1674 (slov. izgovarjajo Bečaj), Koren (Corren) 1674, Rosnik 1674, Šiškovci 1629, Stepančič 1674, Stok (Stich) 1688 [Sancin 1898: 13–14]. Pozneje naseljeni Markončič so prišli iz Hrastovelj, Rosnik iz gorenjih krajev (Brkini), Rodela⁹ iz Podpeči [Sancin 1898:45].

Andrej Bucaj je Darku Darovcu povedal, da so si Bigič, Olenik in Furlan sezidali vsak svojo cerkvico, posvečene so bile sv. Marku, sv. Luciji in sv. Štefanu [Darovec 1990: 38], meni pa je povedal, da je sv. Štefana sezidal Bigič, najbogatejši, drugi cerkvici sta pripadali drugima dvema.

Stari vaščani pogostoma omenjajo kot značilnost Zanigrada to, da so bile v njem tri družine, tri cerkve in deset hišnih števil. V Franciscejskem katastru iz leta 1819 [*Catasto Franceschino* 468 b, II] ima Zanigrad devet števil, ki tečejo od zgoraj navzdol, se pravi nasprotno kakor danes, priimki pa so Olenik, Bucaj, Rožnik in Markončič. Zadnji trije so bili v vasi, dokler je še imela prebivalce. Mnenja o njihovem izviru so zelo negotova, tako sem npr. slišala, da je Rožnik prišel s Koroškega, oz. naj bi bil med nekimi vojaki, ki so se tu ustalili, in da je Markončič prišel *na robo, za zeta* iz Hrastovelj. Zanimivo prepričanje je imel Emilij Rožnik oz. Ruggero Rosini,¹⁰ frančiškan, profesor teologije v Rimu, rojen leta 1913 v Zanigradu v Čubarjevi hiši, menil je, da Rožniki izvirajo iz Rožemberga (na Češkem).¹¹

⁸ Avtor je seveda mislil na leto 1746.

⁹ Sancinova kronika torej našteva tudi druge družine oz. priimke, vendar se spomin nanje med vaščani ni ohranil, kar je razumljivo, saj se prebivalce, ki nimajo potomcev ali pa se odselijo, hitro pozabi. Andrej Bucaj je omenil Bordona ali Rodelo, ki da je nekdaj bival v zadnjem delu njihove *korte*, vendar ni vedel, kdaj.

¹⁰ Njegovi sorodniki so povedali, da si je kot otrok želel nadaljevati šolanje in so ga zato starši poslali v samostan, najprej v Koper in nato v Italijo. Prvo mašo je imel leta 1938 v Predloki. Postal je profesor teologije v Rimu in eden najvidnejših predstavnikov marioloških in skotističnih študij (o Dunsu Scotu), je avtor številnih knjig in razprav. Zadnja leta je preživel v samostanu v kraju Motta di Livenza, kjer je umrl leta 1998.

¹¹ O tem so mi povedali njegovi najbližji sorodniki, sama pa ga, žal, nisem srečala, da bi ga vprašala, od kod to prepričanje.

Medtem ko starejši Zanigrajci na splošno vedo za tri družine in tri cerkve, nekateri tudi rečejo, da je že v stari vasi vsak sezidal svojo cerkev, redki pa povezujejo cerkvice z določenimi družinami. Vendar se je do današnjega dne ohranilo izročilo, da je bila cerkev sv. Štefana od Rožnikov, domače Čubarjev. Največ vedo o tem povedati člani te družine, nekateri tudi pravijo, da je bila cerkev njihova, vendar ne vedo, kaj naj bi to pomenilo. So jo oni sezidali ali pa so le skrbeli zanjo? Kar pomnijo, so bili mežnarji, skrbeli so za cerkev. Tudi *bank*, skrinja s *cerkveno robo*, je bila spravljena pri njih. Zadnji Čubarji sta bili družini bratov, ki sta pred prazniki očistili in okrasili cerkev. Hči enega od njiju je rekla: *Pri strini je bila roba, je bil bank, ena banšca z robo. Samo naši so mežnarili, nobeden ko stric in oče ni mežnaril. Ta cerkev je bila Rožnikova od zmeraj*, tako je prepričan marsikdo od Rožnikov.

V župniji Predloka sta skupaj z drugo oltarno opremo iz cerkve sv. Štefana shranjena tudi lesena kipca svetnikov. Na hrbtni strani njenih podstavkov sta napisani imeni, na enem »Giuseppe Rosnich«, na drugem »Andrea Rossini«, s hišno številko »No 5« in letnico 1873.

To sta bila *nonota*, deda pripadnikov zadnje generacije Čubarjev, ki so še bili rojeni v Zanigradu. Ali njuni imeni pomenita, da sta onadva naročila in plačala kipca? Pri Čubarju so imeli v času med obema vojnama za praznik sv. Štefana tudi odprto osmico (po vojni tega ni bilo več). Zanimivo je tudi, da je Emilij Rožnik, pripadnik zadnje generacije Čubarjevih potomcev, ki so bili rojeni v Zanigradu in ki je večino svojega življenja preživel v Italiji, med poletnimi dopusti pri sorodnikih v Kopru rad *držal mašo* v Zanigradu. Bil je zelo navezan na domačo vas in je, kakor vedo povedati njegovi sorodniki, čutil posebno skrb za cerkev, saj je domačim naročal, naj skrbijo zanjo.

Ne glede na to, kako šibko, neenotno ali negotovo je to izročilo, pa je gotovo že povezava med družinami in cerkvami izredno zanimiva posebnost. Pričakovali bi, da bi kaj o tem zapisal Josip Sancin, vendar v njegovi kroniki najdemo le, da *podružne crkve S. Stefana Mačenika v Zanigradu crkovník ni stalen marveč gospodarji bišni opravljajo ta posel po vrstoma vsaki gospodar po en teden* [Sancin 1898: 29]. Morda se je pozneje ta navada spremenila, vsekakor pa so v času, ko je bila vas še obljudena, dolgo časa pri Čubarjih mežnarili, skrbeli za cerkev in je bila v njihovi hiši v velikem *banku* tudi spravljena *cerkvena roba*. Potem ko je zadnja gospodinja od Čubarjev, ena od zadnjih treh prebivalcev, odšla iz Zanigrada, najprej k hčeri v Koper in nato k sinu v Trst, je skrb za cerkvene stvari od nje prevzela predzadnja prebivalka Angela Markončič (ta se je tudi vselila v izpraznjeno Čubarjevo hišo, ker se je morala izseliti iz svoje zaradi graditve železniškega nasipa). Ko je še ta odšla iz Zanigrada, so cerkvene stvari prenesli v župnišče v Predloki.¹²

Žal ne obstaja popis cerkvenih stvari, ki so bile prenesene v župnišče, tako da ni mogoče natančno ugotoviti, kaj vse je bilo v Zanigradu. Ljudje, ki so odšli živeti drugam,

¹² Potem ko se je odselila zadnja ženska prebivalka, ki je prevzela skrb za cerkvene predmete od prejšnje, Rožnikove, so bili vsi predmeti odneseni v župnišče v Predloko. Tam je še danes spravljen znamenit usnjen antependij s sliko prizora Sv. Treh kraljev iz 1. polovice 17. stoletja (papež Janez Pavel II. je izbral ta motiv za božično voščilnico leta 1990), oltarna plastika, kipec sv. Štefana, škatla z drobižem. Cerkev obnavlja Restavratorski center RS z nadzorom Zavoda RS za varstvo kulturne dediščine, enota Piran.

temu niso posvečali pozornosti, čeprav jim je zdaj, po mnogih letih, tega žal in se sprašujejo, *kam je šla končat una roba*. Tudi sami se ne spomnijo več, kaj vse je bilo v *banku*, skrinji, in negotovo naštevajo: parametri (bogosluzna oblačila, prti itn., v širšem pomenu tudi podobe, svečniki), mašna obleka, kelih, *padela* (*padellina* je ponvica, kolobar pri svečniku za voščene okapke), škatla z denarjem, ki ga je župnik pustil za cerkev po *ofru*, darovanju prispevkov za cerkev. Spominjajo se, da so imeli križ, z njim so šli vsako leto za veliko noč *na faro* k maši: *Mladina, so križ okrasili in šli. Naš križ je bil najlepši*.

Vsekakor lahko povzamemo, da je ena od zani-grajskih posebnosti staro izročilo o treh družinah in treh cerkvah in v zadnjem času, vsaj od konca 19. stoletja, nedvomno tesna povezanost družine Rožnik in cerkve sv. Štefana.¹³ Od kdaj in kod je to izviralo in ali je šlo samo za dolgo nadaljevanje skrbništva za cerkev iz roda v rod (čeprav zapis Josipa Sancina iz konca 19. stol. govori ravno nasprotno, da so se cerkovniki menjali vsak teden), bo morda razjasnila kaka prihodnja raziskava.

Slika 2: Kipec sv. Štefana, shranjen na *fari*, v župnišču v Predloki (foto: M. Ravnik, 2004)

HRAM, HRAMIŠČE

Po nekaterih pričevanjih je bilo v starih časih v stari vasi *brámišče* oz. *bram*, v njem je bila spravljena *cerkvena roba*, *paramenti*. Omenili smo že Sancinov zapis po ustnem poročilu, da je od treh kmetov v starih časih, ko je bila vas še više, eden bival v *Hramu* (gl. zgoraj). Neki vaščanki je njen tast pokazal mesto *brámišča* tam, kjer pride zdaj železnica iz predora nad vasjo. Tudi Andrej Bucaj povedal, da je bil *bram* tam, kjer se začne usek za železniški predor. Takrat, ko so bile prvotne kmetije v gornjem delu vasi, nad današnjo železnico, je bil najbogatejši Bigič, ki je tudi sezidal cerkev sv. Štefana in *turn*. Povedal je tudi, da je *Bibič* ledinsko ime predela *pr brámišče* ali *pod brámišče*; *una klet se je klicala Bibič*.

Zanigrjaci se še spomnijo, da so bile tam *gruble*, zidovi, *zidi visoki okuli in okuli*. Drugi vaščan je omenil klet ali *kanovo* (it. *canova*, vinska klet; verjetno je mislil na *bram*, le da ni uporabil te besede), da so imeli vsi trije kmetje notri spravljeno vino: *Je bila luknja v steni, so*

¹³ Zanimiva je, ponovno v zvezi z družino Rožnik, novčna najdba, ki jo omenja Matej Župančič po Degrassiju [Degrassi 1933]: *V Zanigradu je Andrej Rožnik našel vrč, poln novcev iz začetka 15. stoletja in ob tem dodaja, da najdbo lahko povežemo z dogajanjem ob gradnji ali poslikavi gotske cerkvice v Zanigradu* [Župančič 1990: 24]. Gre namreč za isti čas.

bila vrata narejena z drví, zaprto samo z enim pregljem. Tri kmetje so meli klet skup in tri cerkve, takrat so se štimali več ko danes. Nekdo je povedal, da je bila ta klet najprej Rožnikova, kajti Rožniki so bli ta prvi te, pozneje pa je bilo tam brámišče, kjer je bila spravljena cerkvena roba. Očitno sta bila Bigič in Rožnik posebno pomembna, tako zaradi bogastva kakor zaradi lastništva cerkve sv. Štefana in brama.

Ali gre pri izročilu o bramu ali brámišču za sledove nekdanje komunske hiše v stari vasi? So zanjo res uporabili naravno vdolbino, kakršne so v steni nad vasjo? To so vprašanja za nove raziskave Zanigrada in širšega okvira doslej slabo raziskane istrske vaške skupnosti, njene materialne podlage in pravne ureditve; potrebno bi jih bilo preučiti z arhivskim gradivom in s primerjavo terenskih podatkov iz drugih istrskih vasi.¹⁴

NASELBINSKA IN SORODSTVENA SESTAVA

Zanigrad je do konca ohranil izredno jasno naselbinsko in sorodstveno sestavo [Ravnik 1996: 188–199]; ker sta, po mojem, pomembni tudi za razumevanje družbene podlage praznovanja sv. Štefana, kratko povzemam njune značilnosti.

Zanigrad obsega več kort, ki so razvidne enote vaške pozidave. V njih so živele rodbi-
ne oz. družinsko sorodstvene skupine: Bucaj – Tapc(i) in Bičaj(i), Rožnik – Čubar(ji) in Čekalon(i), Markončič – Huč(i) in Minka.

Večje korte, kakršni sta bili Bičaji in Čubarji, so nastale v daljšem času in v več generacijah, v zadnji fazi pa je v njih živelo več družin. Manjše kmetije, kakršni sta bili Tapc (edino Tapcev, današnje hiše št. 1, v Franciscejskem katastru še ni) in Čekalon, pa so mlajše in v njih je živela po ena družina.

Odkar so se v vasi naselili Bucaj, Rožnik in Markončič, ni v vas prišel noben zet, tudi v vasi ni šel noben fant za zeta k drugi hiši, zato so ostali priimki isti. So se pa fantje poročali z nevestami iz drugih kort in iz drugih vasi. Neveste so prinašale s seboj domača imena in njihove družine oz. hiše so se nato imenovala po njih (Zazidka, Antonka, Minka), saj so potrebovali imena za poimenovanje posamičnih enot, ki so vse imele isti priimek.

Med vaščani so bile različne sorodstvene vezi. V kortah so bivali bližnji sorodniki, npr. družini bratov ali nečakov in njihovih potomcev. Znotraj kort se niso poročali, pač pa so neveste prehajale med kortami, tako da so si bili prebivalci kort v svaštvu, povezane so bile po sestrah, mamah, nonah, tetah, strinah; marsikatera mama, nona, teta ali strina je bila iz druge korte v vasi. Tako je imel marsikateri gospodar sestro v sosednji korti, oziroma je bil gospodinjin brat gospodar v sosednji; otroci so imeli v sosednji korti teto, tete so imele v

¹⁴ Hram so imenovali komunsko, soseskino hišo tudi v drugih vaseh pod kraškim robom, tako v vasi Loka, ohranjeno je še zidovje ob cerkvi (vas s cerkvijo je bila požgana med 2. svetovno vojno) in v vasi Bezovica; o tem piše D. Ogrin: *Na sestankih komuna, ki so se odvijali v hramu – prostoru v prvem nadstropju torkle, so se dogovorili za rabute* (Ogrin 1989: 99). Komun se je sestajal v bramu tudi v Šaležu (občina Buzet, Hrvaška). Zahvaljujem se Rožani Koštiál za dragoceni podatek, da se trg pred cerkvijo v Krkavčah imenuje grámišče.

sosejni nečake; otroci so imeli *strniče* (bratrance) in *strnične* (sestrične) po očetovi strani v domači *korti*, v sosedovi pa po mami strani ali po teti, očetovi sestri.

Sosedski odnosi so bili prepleteni s sorodstvenimi. To, kateri sosedi so se pogosteje obiskovali, nakazuje neko daljnje sorodstvo, npr.:

Mi in Čekaloni smo bili v žlabti s Huči, s to Minko, so se nekaj vezali od starega, so se poročavali eden z drugim. Nona je bila teta od Hučev, bila je sestra Minkinega moža; mi smo z uno famijlo prijatli še odkar smo živi, smo se dosti razumli in smo se dosti štimali v Zanigradi in se štimamo še danes; Ta Čubar ni moja žlabta, nonoti naši so bili tri brati.

Moški kot dediči nepremičnin so ostali doma, s tem se je ohranila zaokroženost posesti. Tudi to je za razumevanje tesne povezanosti med vaščani zelo pomembno, saj jih niso razdvajali spori v zvezi z lastnino zemlje.

Nekatere opisane značilnosti bi našli tudi drugod v istrskih vaseh, vendar pa sta naselbinska in sorodstvena struktura redkokje tako jasni. Lahko si predstavljamo, kako bi bilo, če se Zanigradjci ne bi izselili tako popolnoma in na hitro, ampak bi ostali še v drugi polovici 20. stoletja vsaj nekateri domačini, ki bi si v vasi ustvarili družine. Sezidali bi nove hiše znotraj in zunaj *kort*, vanje bi se s porokami naselili zeti in neveste iz širšega kroga krajev (saj so načela virilokalnosti v tem času popustila, z večjo mobilnostjo in zaposlitvijo pa se je razširil prostor izbire zakonskih partnerjev), vas bi se razširila. Nove vezi in stavbe bi prekrile staro naselbinsko in socialno strukturo. Tudi odnosi bi postali zapletenejši.

V Zanigradu pa se je zgodilo nekaj izjemnega. Opuščene hiše so spomenik rodovne stopnje razvoja naselja, kajti v *kortab* so živeli rodovi oz. rodbine, izvirajoče iz skupnih prednikov. Ljudje so zapustili vas, ko je bilo mesto vsakega vaščana v sosedski in sorodstveni strukturi še jasno določeno, njihove medsebojne vezi pa močne. Stanje v vasi ob njihovem odhodu je tako vplivalo tudi na njihove odnose v poznejših letih.

Ne glede na to, kam so se odselili, je bila za Zanigradjce zadnja in edina močna vez s skupino ljudi, kateri so se čutili pripadni, skupnost vaščanov iz domače vasi, prepletena s sorodstvenimi vezmi, povezana s spomini in izročilom, v katerem je imela vas s cerkvijo sv. Štefana osrednji pomen. Ni le simbol in spomin, temveč je kot prizorišče njihovih srečanj, čeprav samo za praznik, še vedno pomemben prostor njihovega življenja.

PRAZNOVANJE SV. ŠTEFANA

PRED 2. SVETOVNO VOJNO

Sv. Štefan je bil za Zanigrad največji praznik. Vaščani so pred praznikom uredili pokopališče, skrbniki cerkvenih stvari so cerkev počistili in okrasili, dali sveže rože, očistili svečnike.

Pravijo, da so za sv. Štefana zmerom prišli *svoji ljudje*. Najprej so šli vsi skupaj k maši, nato so se razšli po hišah. Vaščanka, ki se je primožila s Podpeči, je pripovedovala, da so za

sv. Štefana prišle mozeve sestre, ena je bila poročena v Dolu, ena pri sv. Antonu, druge v Trstu. *Na dvorišču so sedeli, postavili smo mizo in plobe, kubali smo v tisti kubnjici in nosili ven. Vse je blo veselo. Dali smo jim, kar smo imeli: polento, zelje, klobase, potico, fritle [miške], kubane štrukje, vino.*

Sv. Štefan v Zanigradu je bil velik praznik tudi za prebivalce vasi v bližnji in daljni okolici – Dola, Hrastovelj, Podpeči,¹⁵ Brezovice, Pobegov, Sv. Antona, Dekanov, Črnotič, Zazida. Zanigrad je bil od vseh vasi najtesneje povezan z Dolani in Hrastovci, ki so prišli na sv. Štefana kot na svoj praznik. Hrastovec, rojen leta 1930, se je spominjal, da so za sv. Štefana v Zanigrad šli z očetom, ko je imel pet let, k maši: *Imamo ta praznik. Zanigrajci pa so s Hrastovci praznovali belo nedeljo, to je rožnovenska nedelja, na dva oktobra pride, ko je novo vino. Na belo nedeljo so šli k maši iz vseh vasi, Zazida, Podpeči, veliko ljudi je bilo. To šagro so držali s Hrastovci.*

Omenili smo, da je bila pri Čubarju v času med obema vojnama za sv. Štefana odprta osmica: brata gospodarja, sicer zidarja, sta prodajala svoje vino (v vasi je bila še prej, da jo Zanigrajci komaj pomnijo, *botega* in *oštarija* pri Bičaju). Pravzaprav je bila osmica pri enem od bratov, pri tistem, kjer je bila spravljen tudi *cerkvena roba*. Njegova nečakinja je pripovedovala: *Stric je jemu gostilno v naši korti, mi vsi smo pomagali onde in v našem dvorišču je blo vsaki sv. Štefan polbno ljudi. Pred hišo so postavili mizo, če je bilo premrzlo, so šli v hišo ali v obe hiši bratov Rožnik.*

Mladina je pripravila za ples *štalo*, hlev ali skedenj pri Bičajih. Deske so menda namažali s kravjekom, da so se svetile. Iz Dola je prišel godec s harmoniko in z njim eden z bobnom, tudi iz Zazida sta hodila godca z bobnom in harmoniko, sicer pa je bilo godcev v sosednjih vaseh polno,¹⁶ igrali so Antončani, Marežgani ali pa iz Čezarjev. Prišla je mladina iz vse okolice. Še danes ponosno povedo, da je bil Zanigrad najmanjša vas, na njihovih praznikih pa je bilo največ ljudi, *ki so ble same lepe pupe, najlepše v Istri*. Takrat ko so še karabinjerji hodili okrog, enkrat pa so jih sami vaščani poklicali, ker je bila *barufa* (it. *baruffa*, tepež), neki Zanigrajci so se stegli s Črnikalci.

PO 2. SVETOVNI VOJNI DO LETA 1995

Po 2. svetovni vojni se je vas hitro spraznila, vendar se je praznik ohranil. Hčerka Zanigrajke, ki se je kmalu po leta 1945 odselila v Koper, se spominja, kako so šli, ko je bila otrok, peš iz Hrastovelj po strmi poti, ki je prišla ven pod pokopališkim zidom. Po maši so šli k sosedi, ki je prišla vsako leto iz Trsta, potem k mamini *strini*, ki je imela še kamnito ognjišče in nato še k neki ženi, ki je bila tudi sama v svoji hiši. Tudi plesje so prirejali, približno do zgodnjih šestdesetih let, ko so začeli graditi železnice. Zadnji so na plesih igrali Veseli fantje, skupina harmonikarja, klarinetista, trobentača, basista in bobnarja, samoukov iz Dola in Hrastovelj. Dva od njih sta pripovedovala, da so takrat še prirejali tudi

¹⁵ Domačini, *Putpejci*, pravijo s *Podpeča*.

¹⁶ O godbi na pihala iz Sv. Antona gl. Gregorič 1994.

plese za 1. maj in da so некоč pri Čubarju tako divje plesali, da so morali ustaviti muziko in podpreti pod.

Praznovanje se je nadaljevalo v osemdeseta leta, ko je ostal edini prebivalec Andrej Bucaj. Takrat so prišli še večinoma bližnji ljudje, Zanigradci in njihovi sorodniki in prebivalci sosednjih vasi, peš in z avti, ki so jih pustili na parkirišču pred vasjo ali ob hišah. Pred mašo so se pozdravljali in se pogovarjali.

Župnik se je pripeljal z avtom, s seboj je prinesel kipec sv. Štefana. Po maši je blagoslovil grobove. Nato so se ljudje, ki niso imeli sorodnikov ali bližnjih prijateljev v vasi, podali proti domu, Zanigradci in njihovi sorodniki in prijatelji pa so odšli k *Tapcu*. Dokler so imeli odseljeni Zanigradci v vasi še sorodnike, so jih obiskovali in za sv. Štefana po maši so šli k njim, ko pa niso imeli nikogar več v vasi in so bile njihove hiše že prazne, so se za sv. Štefana zbrali v *Tapčevi* hiši. Tako je sv. Štefan kot praznik vasi, sorodnikov in sosedov preživel tudi potem, ko v vasi ni živel nihče več [Ravnik 1996: 253–254].

Tapčeva hiša je najmlajša in še najbolje ohranjena. Lastnika sta bila bratranec iz Prad in sestrična iz Trsta; čeprav v hiši nihče ni živel, sta jo vzdrževala, obiskovala, redila sta kokoši in obdelovala vrt. Za sv. Štefana sta jo dala na razpolago vaščanom. Ti so se prej dogovorili, kaj bo kdo prinesel hrane in pijače, tako da je bilo vsega dovolj za vse. Leta 1989 je bilo na mizi: goveja juha, pečenice, zelje, ocvrto meso; pršut, salame, bakala, čips, olive; potice, *fritle*, *arančata* (pomarančni sok), vino, viski. Ženske so stregle, moški so skrbeli za vino. Zbrani vaščani, sorodniki, prijatelji in župnik so ob prigrizku in pijači praznovali, se pogovarjali in prepevali.

Praznovanje sv. Štefana v Zanigradu, kakršno je bilo pred letom 1995, bi lahko v okviru različnih vrst svetoštetfanskih šeg na Slovenskem uvrstili, po N. Kuretu, med *družabne zabave predvsem v krogu sorodnikov* [Kuret 1989: 385], kakršne so marsikje v navadi, saj ni nič čudnega, če se po strogi prepovedi obiskov na sveti dan ljudje na Štefanji dan *poveselé pri sorodnikih in*

Slika 3: Avtomobila, parkirana ob cesti, ki pripelje iz Dola, ob poti, ki zavije k cerkvi in pokopališču (foto: M. Ravnik, 26. 12. 1988)

Slika 4: Ljudje se zbirajo na pokopališču pred mašo (foto: M. Ravnik, 26. 12. 1988)

Sl. 5: Pri *Tapcu* po maši, sedijo z leve Andrej Bucaj, župnikov gost, jezuit iz Ljubljane in župnik Alfonz Močnik, stojita Guštin Bucaj in Mario Rožnik (foto: M. Ravnik, 26. 12. 1989)

znancib [Kuret 1989: 393]. Za primerjavo je zanimiv *občinski praznik, kakor so ga v prejšnjem stoletju obhajali na Štefanovo v ljutomerski okolici* [Kuret 1989: 394], opisan po članku J. Karbe [1891: 99]. Njegove sestavine, npr. to, da so se na štefanovo zvečer moške in žene zbrali v županovi hiši, da so gospodinje prinesle s seboj jedila, so podobne. Glede na to, da je tudi v Zanigradu ohranjeno izročilo o *bramu*, kleti, v kateri so imeli kmetje spravljeno vino, je šlo morda tudi tu za vaški praznik s starosvetnimi družbenimi sestavinami (zbiranje vina v kleti, volitve župana),

ki so se pozneje zgubile, vendar je tudi zato ohranil tako močan skupni pomen za vaščane do današnjega dne.

ŽEGNANJE KONJ

Prva konja sta privedla prijatelja Boris Švab iz Hrastovelj in Mavricij Kocjančič iz Podpeči leta 1995¹⁷ in s tem začela z *žegnajem* konj, vsako naslednje leto jih je bilo več. Na

Slika 6: Mavricij Kocjančič in Boris Švab na konjih in drugi udeleženci maše med prvim *žegnomo* konj (foto: N. Križnar, 26. 12. 1995)

vprašanje, kako je prišlo do tega in kako to, da je žegnanje iz leta v leto bolj obiskano, je Boris Švab navedel več razlogov. Predvsem je pomembno, da je na nekdanjih kmetijah v teh vaseh vse manj kmetov, radi imajo naravo, imajo dovolj zemlje za pašo in za pridelavo sena in zato redijo konje iz veselja in ljubezni do živali. Tudi sam je med njimi.

Fantje in moške, ki so začeli z *žegnomo*, pripadajo generaciji, rojeni

¹⁷ Takrat je ekipa TV Slovenija snemala za film o Zanigradu (režija B. Mrovlje, produkcija 1996), vendar pa elektronski posnetki konjenikov v filmu niso bili uporabljeni in žal tudi v arhivu niso bili shranjeni. V filmu pa so bili igrani prizori s konjeniki pred obzidjem tabora v Hrastovljah. V Zanigradu je izredno dragocene dokumentarne prizore posnel režiser J. Pogačnik (film *Zanigrad*, produkcija Viba, 1961); B. Mrovlje je del njegovih posnetkov vključil tudi v svoj film.

okrog leta 1960 in so prijatelji od otroštva. Otroci iz Zazida, Dola, Hrastovelj so imeli več let verouk v cerkvi sv. Štefana. S starši so hodili v Zanigrad na praznik sv. Štefana, ki je bil vedno tudi njihov praznik, bili so na praznovanjih v hiši pri *Tapcu*, doživljali so veselje ob srečanju in sproščeno druženje odraslih, poslušali so njihove pogovore in petje. Zdaj, ko so odrasli, so si rekli: *Imamo praznik in cerkev, imamo naše ljudi, zakaj ne bi imeli še žegna?*

Vse večje število konjenikov, konj in obiskovalcev je zahtevalo tudi več organizacijskih naporov in prilagajanja.

Mašo so ozvočili, saj vsi obiskovalci ne morejo v cerkev. Med njimi je vse manj nekdanjih Zanigrajcev. Vidi se jih, da pridejo k maši, pri blagoslavljanju grobov stojijo ob grobovih, vendar jih je malo, ki so še bili rojeni v vasi. Tudi *Tapčeva biša s korto* ne more biti več osrednje prizorišče, saj se med potomci starih lastnikov ni moglo nadaljevati gostiteljsko izročilo. Sicer pa je bila dovolj velika le za praznovanje po starem, po novem je treba poskrbeti za veliko več ljudi.

Žegnanje konj je na ravnini pred *Tapčevo* hišo in je tudi ozvočeno.

Po njem želijo prireditelji pogostiti vsaj tiste, ki prihajajo od daleč. Fantje in možje iz jedra prirediteljev so sprva sami pripravljali hrano. Noč pred praznikom so pri *Tapcu* skuhalo golaž, zjutraj so zunaj obesili kotel in ga delili tistim, ki so prišli gor s konji, drugim so ga prodajali za simbolično ceno.

Naslednje leto so povabili nekega gostinca, da je postavil šotor in skuhal pasulj, točil pijačo. Marsikdo si odviije tudi od doma prineseno hrano, saj je v prazničnem času dobre dovolj doma.

Prireditelji, ki smo jih omenili, se stva-

Slika 7: Polno parkirišče in avtomobili, parkirani ob poti skozi vas, pogled z železniškega nasipa (foto: M. Ravnik, 26. 12. 2002)

Slika 8: Med mašo (foto: M. Ravnik, 26. 12. 2002)

Slika 9: *Žegnanje* konj (foto: M. Ravnik, 26. 12. 2002)

Slika 10: *Tapčeva korta*, pogostitev obiskovalcev, ki so privedli konje (foto: M. Ravnik, 26. 12. 1997)

Slika 11: Sorodniki, sosede, znanci, prijatelji ob hrani in pijači, po *žeganju* konj (foto: M. Ravnik, 26. 12. 2002)

Slika 12: Sorodniki obišejo in obkrožijo opuščene domače *korte* (foto: M. Ravnik, 26. 12. 2002)

vo je, da sta med njimi tudi oče in sin iz Dola, oče pa je že v poznih in zgodnjih šestdesetih letih igral v Zanigradu z Veselimi fanti. Tako se tudi v glasbi ohranjata tradicija in socialna

ri lotevajo kot skupina zanesenjakov in prijateljev, v zadnjih letih jim pri spuščanju enosmernega prometa in usmerjanju na parkirišča pomagajo prostovoljni gasilci iz Dola. Zanigrajci oz. njihovi potomci in sorodniki, vaščani iz Podpeči, Dola, Hrastovelj in drugih vasi s širšega območja Bržanije in Rižanske doline, so še vedno tudi družabno jedro prireditve, ki se odvija kot srečanje starih znancev, sorodnikov, ljudi z zanigrajskimi predniki, ki se pozdravljajo, zbirajo, pomenkujejo, jedo in pijejo.

Tako kot nekdaj, se ob opuščeni, vse bolj posutih in zaraščenih hišah, zbirajo skupinice tistih, ki so bili v njih rojeni, in tistih, katerih predniki so že odšli od tod; pogovarjajo se, pogledajo hišo, obidejo *korto*.

Medtem ko so vaščani v *Tapčevi* hiši sami prepevali ali se jim je pridružil harmonikar iz Zanigrada ali iz Dola, je bilo za večjo prireditev treba priskrbeti glasnejšo glasbo. Igrali so ansamblji, največkrat zbrani za to priložnost. Bržanijski fantje, ki so igrali leta 2002 na harmoniki, klarinet, trobento in bobne, so skupina sorodnikov in prijateljev iz Dola, Marezig in Zazida. Zanimi-

Sliki 13 in 14: Bržanijski fantje se dogovarjajo o naslednji glasbeni točki in jo zaigrajo (foto: M. Ravnik, 26. 12. 2002)

podlaga praznovanja sv. Štefana, to so sorodstveni, sosedski in prijateljski odnosi med prebivalci bližnjih vasi.

Enkrat ali dvakrat so prireditelji povabili kovaškega mojstra Franca Lampeta, ki je po končanem *žegnu* koval konje na travniku in posebno otroci so ga z zanimanjem opazovali pri delu in si ogledovali njegove delovne pripomočke. Neko leto so priskrbeli tudi kamion s srečelovom, da bi popestrili praznovanje. Vse delo opravijo prostovoljno in z veliko dobre volje, zavestno nočejo komercializacije, kajti ta bi, po njihovem, uničila privlačnost in lepoto prireditve. O lepih vtisih obiskovalcev pričajo tudi spletne strani o Zanigradu (<http://obala.net>).

SKLEP

Z množičnostjo je praznovanje sv. Štefana, vsaj navzven, zgubilo domačen družinski in vaški značaj. Tega najbrž v starem smislu niti ne bi bilo mogoče nadaljevati. Zanigrad je prazen, Zanigrajci, ki so bili rojeni v vasi, živijo drugod, so že starejši in marsikateri od njih tudi ne zmore več tolikšnega navora, ko je marsikdaj mraz, piha burja ali dežuje. Njihovi otroci, vnuki in pravnuki niso več tisto staro jedro, v *Tapčevi* hiši tudi nihče ne more več tako kot nekdanj pripraviti praznovanja, kakršno je bilo še v devetdesetih letih. Še vedno pa se praznika udeleži največ ljudi iz bližnjih istrskih vasi in s širšega območja Kopra.

Eno najzanimivejših vprašanj o prazniku, ki bo zahtevalo posebno raziskavo, je trajanje njegove družinske, sorodniške, vaške vsebine. Navzočnost Zanigrajcev, njihovih potomcev in sorodnikov je zdaj še opazna, vendar pa bi bilo zanimivo več vedeti o tem, koliko se jih še udeležujejo praznika, od kod prihajajo, ali še hodijo tudi iz Trsta, Doline in bližnjih krajev v Italiji, kjer so živeli mnogi Zanigrajci; ali se potomci Zanigrajcev iz različnih krajev še poznajo, ali jim vsakoletno srečanje še kaj pomeni? Kdo se ga še udeležuje od starih prebivalcev, sorodnikov in sosedov? Kdo, od kod so drugi obiskovalci prireditve in, seveda, od kod in kdo so konjeniki in lastniki konj? Kdo sodeluje pri organizaciji? Kakšen je bil vpliv medijev, ki o blagoslavljanju konj na štefanovo poročajo iz številnih krajev na Slovenskem in tako marsikje spodbudijo oživljanje ali celo novo vpeljavajo te šege?

Posebno zanimivo bi bilo spremljati glasbeni del prireditve, saj je povezan s pestro in posebno tradicijo. V vaseh v Bržaniji in Rižanski dolini je bilo namreč v drugi polovici 20. stoletja veliko muzikantov, ki so igrali na vaških praznikih, *sejmib* (pozneje *šagrab*), plesih, pustovanjih, pri pobiranju vina, na proslavah (npr. ob zgraditvi vaškega vodovoda). Ustvarjanje teh glasbenih samoukov je izredno zanimivo, saj prehaja od starega vaškega godčevstva, katerega tradicijo so prejeli od očetov, stricev, *nonotov* k poustvarjanju glasbenega sporeda narodnozabavnih ansamblov, ki so jih poslušali in se jih učili z radia in gramofonskih plošč. Veselje do glasbe in sposobnost igranja na glasbila se še vedno prenaša na mlajše generacije, njihova glasba je na prireditvah nepogrešljiva. Kdo so ti glasbeniki, kje

sicer igrajo, od kod jemljejo glasbo, je v njihovem igranju še kaj sledov starega domačega godčevstva? Ali se je medtem kakšna skladba posebej priljubila in bo imela stalno vlogo več let zapored?

Ne glede na vsa ta in še mnoga druga zanimiva vprašanja, ki ostajajo odprta za nadaljnje raziskave, je pomembno spoznanje, da se je *žeganje* konj začelo ravno v letih, ko bi se praznovanje po starem ne moglo nadaljevati in da so ljudje, ki predstavljajo jedro prirediteljev (Hrastovci, Dolani, Podpejci) in udeležencev, tako kakor v praznovanju po starem, povezani s sorodstvenimi in sosedskimi vezmi in s krajevno pripadnostjo; praznovanje še vedno temelji na podobni družbeni sestavi kot nekoč; v njem gre, pod spremenjenim videzom, za nadaljevanje bistvenih sestavin, ki so šego ohranjale v starih časih in dolgo potem, ko so prebivalci vas že zapustili.

VIRI IN LITERATURA

Darovec, Darko

1990 Od prihoda Slovanov do propada Beneške republike. V: Žitko S. idr. (ur.), *Kraški rob in Bržanija. Zbornik ob 500-letnici fresk v Hrastovljah*. Koper, Skupščina občine Koper: 31–62.

Degrassi, A.

1933 Tesoretto di monete medioevali scoperto nel territorio comunale di Villa Decani. *Atti e Memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria* 45 [Poreč]: 382–383 [nav. v: Župančič 1990: 24].

Catasto Franceschino

1819 *Catasto Franceschino* 468 b, II. Trst, Državni arhiv.

Gregorič, Darij

1994 Godba na pihala iz Sv. Antona pri Koprju. V: Gregorič, D. (ur.), *To je naš koledar za navadno leto 1944*. Dekani: 96–98.

Höfler, Janez

2001 *Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem. Primorska: Oglejski patriarbat / Goriška nadškofija / Tržaška škofija*. Nova Gorica, Goriški muzej.

Karba, Josip

b. n. l. Narodne šege. *Slovenski vestnik* (Celovec) 45: 87–101 [nav. v Kuret 1989: 394].

Kuret, Niko

1989 *Praznično leto Slovencev 2*. Ljubljana, Družina.

Lavrič, Ana

1986 *Vizitacijsko poročilo Agostina Valiera o koprski škofiji iz leta 1579*. Ljubljana, ZRC SAZU [nav. v Höfler 2001: 198–199].

Ogrin, Darko

1989 Iz življenja komuna v Bezovici. *Kronika. Časopis za slovensko krajevno zgodovino* 37 (1–2): 96–101.

1994 Naravnogeografski oris Osapske doline. V: Vodopivec, Danilo (ur.), *Osp. 175. obletnica prve slovenske ljudske šole v Istri*. Osp, KUD »Domovina«: 7–15.

Ravnik, Mojca

1996 *Bratje, sestre, strniči, zermani. Družina in sorodstvo v vaseh v Slovenski Istri*. Ljubljana, ZRC SAZU; Koper, Lipa.

Sancin, Josip

1898 *I. Liber Res historicae Zgodovinske drobtine za Predloko Lonche* [tipkopis, prepis M. Župančič, Pokrajinski muzej Koper 1995].

Savnik, Roman idr.

1968 *Krajevni leksikon Slovenije. I. knjiga*. Ljubljana, Državna založba Slovenije.

Snoj, Damijan

2000 *Zanigrad. Poročilo o zaščitnih arheoloških izkopavanjih* (Zavod za varstvo kulturne dediščine, enota Piran in Restavratorski center RS, Ljubljana).

Zadnikar, Marijan

1982 *Romanika v Sloveniji. Tipologija in morfologija sakralne arhitekture*. Ljubljana, Državna založba Slovenije.

Župančič, Matej

1990 Arheološka podoba Brega s Kraškim robom. V: Žitko S. idr. (ur.), *Kraški rob in Bržanija. Zbornik ob 500-letnici fresk v Hrastovljah*. Koper, Skupščina občine Koper: 19–26.

THE FEAST OF ST. STEPHEN IN ZANIGRAD. CELEBRATION OF KINSHIP, VILLAGE, AND NEIGHBORHOOD

Situated in the municipality of Koper, Zanigrad is an unpopulated village in Slovenian Istria. The village, which had been occupied by only one villager for over a decade, became uninhabited after his death in 1992. According to census data since 1869, the population of Zanigrad was the highest in 1890, when it numbered 63 people. During the First and the Second World Wars the population started to decrease, with most of the villagers leaving after the Second World War. The reasons for such strong emigration from the Istrian hinterland are generally known. The villages, most of which had been burned down, devastated, and stricken with poverty during the war, offered no opportunity for economic survival for the young. Another factor was the 1947 border between the Free Territory of Trieste (which did not include Zanigrad) and Yugoslavia, and after 1954 between Italy and Yugoslavia, which cut Istrian villages from the city of Trieste; this city, now in Italy, used to represent the sole means of survival for the hinterland population. Zanigrad, however, had not been ravaged by fire during WWII. Its former occupants feel that their village would still be populated had not a newly-built railway connection between Kozina and Koper cut directly through the center of their village.

The village of Zanigrad has an exceptionally clear settlement and social structure and an interesting oral tradition recounting its past. It has several court areas, called korte, in which kinship groups lived in houses built next to each other or around the courts. Larger courts were formed throughout the years and by several generations; in their final phase, these courts included several families. Since the families named Bucaj,

Rožnik, and Markončič, which according to oral sources were the oldest families in Zanigrad, had settled in Zanigrad, no son-in-law came to the village from elsewhere, nor did a village youth marry a daughter from another village family and move to her house; village surnames therefore remained unchanged to this day. The courts were exogamous, with the principle of virilocality strictly observed: all village men married girls either from another court or from another village, and brought them to live in their own home. Since the brides had brought with them the common names of their father's house the new, young families which settled in their newly-built houses were called by those names; in this manner, the new families could be distinguished from the old, even though all bore the same surname. Since the young men, the future heirs to the family property, remained at home, the property did not have to be divided and remained intact. Neighbor relations were thus interconnected with kinship ties.

The celebration of St. Stephen has always been the most important holiday in Zanigrad. Even when the village had a single resident its former inhabitants and their families, relatives, and friends gathered there to celebrate this day. Two cousins, who were the owners of the best-preserved house, but lived with their families in the vicinity of Koper and in Trieste respectively, opened their house at the disposal for the feast. Food and beverages for the merry-making had been arranged beforehand, and each visitor contributed something. After mass they all gathered in the opened house, sang songs, and visited with each other. Weather permitting, tables were brought in the open.

This was how the holiday was celebrated before 1995. As one of many celebrations of this holiday in Slovenia, according to researcher Niko Kuret it could be classified »as a social party celebrated primarily within a kinship circle«. The author feels that the continuity of these celebrations was the result of former close contacts between the villagers during the time when either they, their parents or their grandparents had still lived in Zanigrad, and which had been based on the interconnection between kinship and neighborly relations. These close ties have remained strong even after the villagers of Zanigrad had moved to Trieste, Koper or other centers with economic possibilities.

Since 1995, when two horsemen first appeared along the church wall of Zanigrad and were blessed after mass by the priest, the celebration has always included the blessing of horses. Before that, the Zanigrad celebration of St. Stephen, the patron saint of horses, had no connection with horses. With the exception of the richest house in the village, whose occupants owned a store and a pub before the First World War, there were never any horses in Zanigrad. Yet the number of visitors and horsemen increases every year, with the media reporting on the »traditional blessing of horses« in Zanigrad.

The author documented the event in 1995, 1997, and 2002. In her article, she emphasizes the interconnection between the old and the new, and the numerous questions whose answers could bring insight into the life of this village. Of considerable interest would be a detailed research of the village's past that is filled with interesting topics: according to an old tradition, before the time of Napoleon there had been another, older village situated higher up the slope than the present one; it had the village wine cellar which stored, along with the church belongings, the wine supply of all village farmers; initially, there had been three churches in Zanigrad, each with a different patron saint: St. Mark, St. Lucia, and St. Stephen; the latter, which is the only one that has been preserved to the present, is a small 15th century Romanesque church with frescoes; although the three surnames of the three oldest village families were preserved to the last, several older sources mention that the families in the old village had different surnames; etc. The first task, however, would be to

analyze all archival documents, and especially parish registers that have not yet been examined (even though the parish records had been burned in 1943, transcripts are still stored at the curial archives in Trieste). It would be also interesting, on the other hand, to continue the research of the present and future celebrations of St. Stephen's Day, and particularly its organizers and participants. On the basis of observation and interviews with the former villagers of Zanigrad the author concludes that the prime movers and organizers of the feast are a group of friends from nearby villages who either have kinskip ties with Zanigrad, or have been attending St. Stephen's Day celebrations since their youth and now consider them as part of their own identity. Although living on farms inherited from their parents, they make their living elsewhere, but started breeding horses because of their love of nature and animals. In this manner, St. Stephen's Day festivities, which introduced the new element of the blessing of horses, have been initiated by the locals. Even though the festivities are attended by tourists and horse-lovers from elsewhere they nevertheless remain primarily a meeting of old acquaintances, relatives, people with roots in Zanigrad or those living in nearby villages, residents of Koper and Trieste whose relatives originally lived in Zanigrad. They gather, visit with each other, eat and drink together. A band of musicians from nearby villages provides music. It would be interesting to learn the visitors' structure, to learn which former residents of Zanigrad, or their descendants, still attend the celebrations, where they presently live, where do other visitors come from and who they are and, last but not least, who are the horsemen and horse owners who come to Zanigrad. Regardless of these fascinating questions whose answers will have to await further research, the important fact is that the blessing of horses started exactly at the time when it would be no longer possible to continue the festivities as they had been in the past. As in the past, the core of the festival's organizers and visitors are the people who share kinskip and neighborly ties and the feeling of still belonging to Zanigrad. The event is still based on a similar social structure, and even though some of its aspects are now different, it represents the continuation of those essential elements that have been keeping this traditional custom alive long after the village became unpopulated.

---

doc. dr. Mojca Ravnik
 Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU
 Novi trg 2, 1000 Ljubljana, mojcara@zrc-sazu.si
